

ЕВРОПЕЙСКИ ИКОНОМИЧЕСКИ СМЕТКИ ЗА ОКОЛНАТА СРЕДА - РАЗХОДИ ЗА ОПАЗВАНЕ И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

Зорка Борисова*, Гургана Чешмеджиева**

Въведение

Европейските икономически сметки за околната среда са статистическа система, обединяваща икономическа и екологична информация в обща рамка за измерване на приноса на околната среда към икономиката и въздействието на икономиката върху околната среда. Те предлагат средство за наблюдение на натиска, упражняван от икономиката върху околната среда, и за изследване как той може да бъде намален.

Европейските икономически сметки за околната среда предоставят данни, въз основа на които може да бъде направен анализ на взаимодействието между околната среда и икономиката. Те организират данни за околната среда от много области, използвайки същите концепции и терминология като националните сметки. В този смисъл те се явяват сателитни сметки към националните сметки (чрез които могат да бъдат подложени на анализ и оценка различни аспекти на икономиката, например нейната структура, отделни части, развитие в течение на времето и други).

Най-общо сметките за околната среда могат да бъдат разделени на физически (например емисии в атмосферата, вкл. на парникови газове, и потребление на материали) и парични (например сметките за разходите и данъците, свързани с опазването на околната среда).

Предмет на настоящата статия е една от най-наблюдаваните групи парични сметки за околната среда - Разходи за опазване и възстановяване на околната среда.

---

* Главен експерт в отдел „Сметки в околната среда и енергетиката“, НСИ, e-mail: ZBorisova@NSI.bg.

** Д-р инж., началник на отдел „Сметки в околната среда и енергетиката“, НСИ, e-mail: GCheshmedjieva@NSI.bg.

1. Определение, същност и цел

Статистиката за разходите за опазване и възстановяване на околната среда определя количествено ресурсите, отделени за опазване на околната среда от местните икономически единици. Тази информация подкрепя разбирането за реакцията на обществото към предизвикателството „влошаване на околната среда“.

Сметките за разходите за опазване и възстановяване на околната среда (на английски език - Environmental protection expenditure accounts, ЕРЕА) са част от Европейските икономически сметки за околната среда. Те са установени с Регламент (ЕС) № 691/2011 относно Европейските икономически сметки за околната среда, съставен в съответствие с международните стандарти на Системата за икономически сметки за околната среда.

Разходите за опазване и възстановяване на околната среда представляват парично описание на дейностите по опазване на околната среда в съответствие с централната рамка на Системата от икономически сметки за околната среда. В тях се включват всички дейности и действия, чиято основна цел е предотвратяване, намаляване и отстраняване на замърсяването, както и всяко друго влошаване и загуба на качествата на околната среда. Това включва мерки, предприети с цел възстановяване на околната среда, след като е била влошена поради натиска от човешката дейност.

Така се оценяват финансовият ангажимент на икономиката за опазване на околната среда, как разходите за опазване на околната среда влияят на международната конкурентоспособност, прилагането на принципа „замърсителят плаща“ и рентабилността на механизмите за контрол на околната среда.

Разходите за опазване и възстановяване на околната среда се делят на два вида:

- Разходи за придобиване на дълготрайни материални и нематериални активи (инвестиции);
- Разходи за поддържане на материални дълготрайни активи и извършени мероприятия (текущи разходи).

Целта на разходите за опазване и възстановяване на околната среда е да опишат:

- продукцията от услуги за опазване на околната среда;
- националните разходи за опазване на околната среда;
- финансирането на националните разходи за опазване на околната среда.

За да се определи кои дейности са дейности по опазване на околната среда, се използва Класификацията на дейностите по опазване на околната среда (СЕРА 2000). Тази номенклатура съчетава два критерия:

- естеството на замърсяването или увреждането на околната среда по икономически направления (въздух, вода, почва, шум и други);
- вида на дейността (превенция, намаляване, измерване, изследване и други).

Статистиката за разходите за опазване и възстановяване на околната среда е най-дългогодишната парична статистика за околната среда в Европа, като методологията и събирането на данни съществуват от 90-те години. Тя допринася пряко или косвено за приоритетите на политиката на Европейския съюз за опазване на околната среда, управление на ресурсите и зелен растеж, предоставяне на важна информация за производството и използването на услуги за опазване на околната среда.

2. Приложение в България

2.1. Нормативна рамка

Като държава - членка на Европейския съюз, България прилага изискванията на Регламент № 691/2011 и докладва ежегодно на Евростат данни за разходите за опазване и възстановяване на околната среда.

Данните се събират чрез специализираното изследване на Националния статистически институт „Разходи за опазване и възстановяване на околната среда“. Изследването е включено в Националната статистическа програма, която се разработва в съответствие с глава трета от Закона за статистиката и се приема с решение на Министерския съвет. Изследването е регламентирано още и със Закона за счетоводството и Националната счетоводна система.

2.2. Докладване

Всяка година България докладва национални данни за разходите за опазване и възстановяване на околната среда, разпределени по групи икономически дейности, като предварително е направена оценка за подобряване на качеството им. Статистическите данни се докладват в рамките на 24 месеца от края на референтната година. Първата референтна година е 2017 - годината на влизане в сила на Регламент 691/2011, когато България докладва данни за двете последователни години - 2014 и 2015.

Докладването, съгласно изискванията на Регламент 691/2011, включва въпросник „Европейски икономически сметки за околната среда“ и доклад за качеството. Въпросникът е инструментът, чрез който се събират данните за разходите за опазване и възстановяване на околната среда за трите основни категории участници - държавата (държавно управление), предприятията (производители в бизнес сектора и специализирани производители - с най-голям обхват по дейностите на СЕРА 2000) и домакинствата и техните изразходвани средства за опазване на околната среда. Чрез доклада се гарантира качеството на статистическите данни - тяхното разработване, изготвяне и разпространение въз основа на единни стандарти и хармонизирани методи, при съблюдаването на критериите за качество: относимост, точност, актуалност, навременност, достъпност и яснота, съпоставимост и съгласуваност.

3. Методология на статистическото изследване „Разходи за опазване и възстановяване на околната среда“

3.1. Статистическо изследване

Изследването обхваща общата съвкупност от юридически лица, извършващи разходи за опазване и възстановяване на околната среда.

Статистическа единица на изследването е предприятието като юридическо лице и публичния (държавен) сектор. Отчетните единици се идентифицират въз основа на Бизнес регистъра. Събраните данни са достъпни по всички екологични области съгласно СЕРА 2000. През годината разходите се изчисляват по текущи цени.

3.2. Методология

Актуализираната методология на разходите за опазване и възстановяване на околната среда, прилагане понастоящем, е разработена през 2017 г., съгласно изискванията на европейските икономически сметки за околната среда (Регламент № 691/2011). Въз основа на нея данни се предоставят за периода от 2014 г.

За съставянето на разходите за опазване и възстановяване на околната среда като основен документ се ползва методологическото Ръководство на Евростат „ЕРЕА Handbook, 2017 edition“. То набляга върху три основни показателя: текущи и капиталови разходи; разпределение между държавното управление (КИД 84) и няколко групи индустрия; начина на финансиране на тези средства. Споменатите групи индустрия включват специализирани производители на стоки и услуги за околната среда (КИД 36 - 39), добивна промишленост (КИД 05 - 09), преработваща промишленост (КИД 10 - 33), производство на електрическа енергия и горива КИД (35) и други (КИД 01 - 99).

Статистическите данни, които се докладват, са резултат от прилагането на два метода на наблюдение - изчерпателно и извадково. Чрез специализираното изследване „Разходи за опазване и възстановяване на околната среда“ се събират данни от предварително избрани чрез извадка отчетни единици, които се обработват и допълват на базата на оценка за осигуряване на представителност на национално ниво, включително на качеството им.

3.3. Статистически данни

Статистическите данни, които се докладват задължително, включват:

- Бруто образуване на основен капитал - това са общо разходите за придобиване на дълготрайни материални и нематериални активи с екологично предназначение, или така наречените инвестиции за околната среда.

- Междинно потребление - това са разходите за поддържане на дълготрайни материални активи и извършени мероприятия, или така наречените текущи разходи за околната среда. Междинно потребление са стоките и услугите, трансформирани или използвани по време на производствените процеси.

- Крайно потребление - тук се включват крайните потребителски разходи на домакинствата, на нетърговските организации, обслужващи домакинствата, и на правителството (държавата) за индивидуално потребление.

Данните се изготвят и докладват по вид на икономическата дейност в съответствие с Класификацията СЕРА 2000. Тя включва девет области на околната среда, структурирани в следните класове:

- Опазване на атмосферния въздух и климата (СЕРА 1);
- Управление на отпадъчните води (СЕРА 2);
- Управление на отпадъците (СЕРА 3);
- Опазване и почистване на почви, подземни и повърхностни води (СЕРА 4);
- Намаляване на шума и вибрациите (СЕРА 5);
- Опазване на биоразнообразието и ландшафта (СЕРА 6);
- Защита от радиация (СЕРА 7);
- Научноизследователска и развойна дейност (СЕРА 8);
- Други дейности по опазване на околната среда (СЕРА 9).

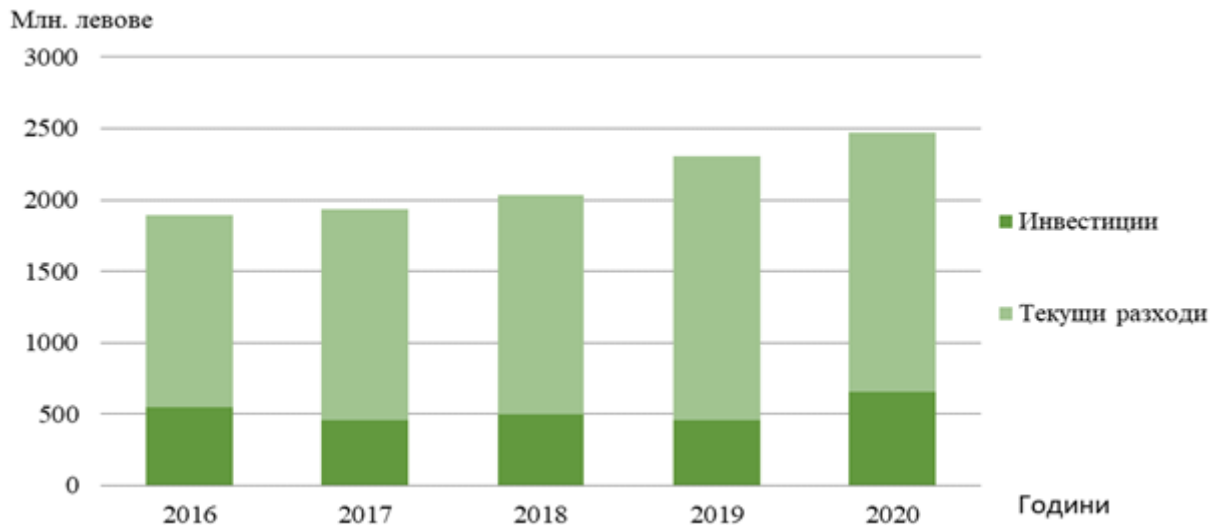
4. Разходите за опазване и възстановяване на околната среда в графики

В настоящата част ще представим някои данни за разходите за опазване и възстановяване на околната среда въз основа на данни на НСИ и Евростат.

4.1. Обща стойност на разходите за опазване и възстановяване на околната среда в България

В периода 2016 - 2020 г. се наблюдава увеличаване на разходите за опазване и възстановяване на околната среда като обща стойност на национално ниво. Това е онагледено на фиг. 1.

Фиг. 1. Разходи за опазване и възстановяване на околната среда

През 2016 г. разходите за опазване и възстановяване на околната среда са били 2 216 млн. лв., през 2017 г. - 1 935 млн. лв. (с 2.1% по-малко спрямо 2016 г.), през 2018 г. - 2 037 млн. лв. (с 5.3% повече спрямо предходната година), през 2019 - 2 308 млн. лв. (с 13.3% повече), и през 2020 г. - 2 467 млн. лева (със 7% повече).

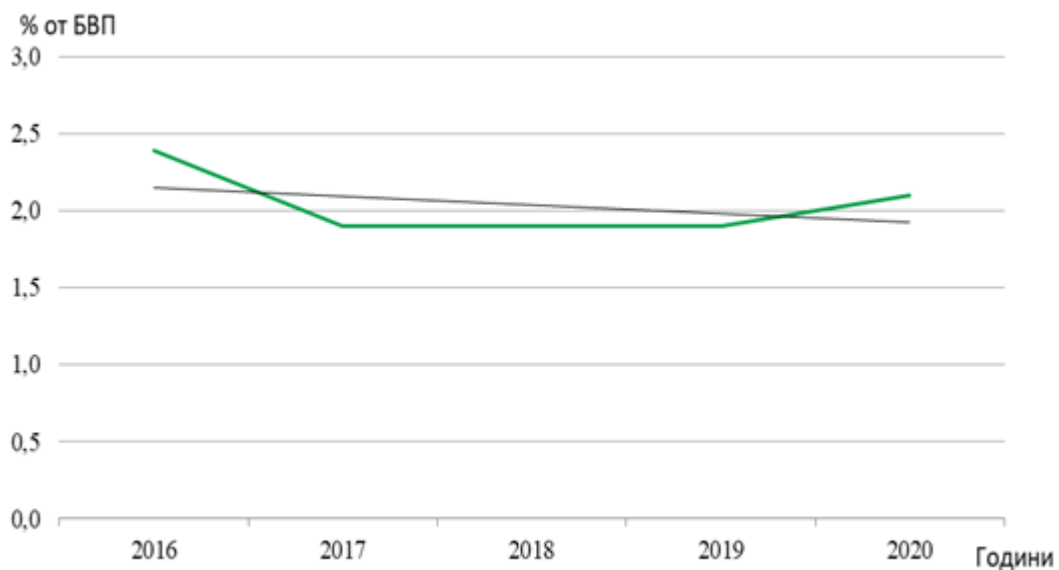
Следва да се отбележи, че разходите за опазване и възстановяване на околната среда бележат най-високи темпове на нарастване през 2014 и 2015 г., когато достигат и най-високи стойности (над 3 млрд. лева). Тенденцията на нарастване се дължи основно на икономически фактори, и по-специално на средствата, финансирани от ЕК чрез редица оперативни програми, свързани с околната среда. С изключение на 2015 г. делът на инвестиционните разходи за околната среда е по-малък от дела на разходите за поддържане на дълготрайните материалните активи.

Сметките показват, че най-високи екологични разходи през годините се извършват от промишления сектор (средно около 52%), следвани от сектора на държавното управление (средно около 42%). Обичайно разходите за инвестиции за околната среда в страната са по-малко от разходите за поддържане на дълготрайните материални активи, като през 2019 г. тази разлика е най-голяма - инвестициите са четири пъти по-ниски от текущите разходи.

4.2. Разходи за опазване и възстановяване на околната среда спрямо brutния вътрешен продукт (БВП)

Делът на разходите за опазване на околната среда от БВП в периода 2016 - 2020 г. е онагледен на фиг. 2.

**Фиг. 2. Разходи за опазване и възстановяване на околната среда спрямо БВП
(Текущи цени)**

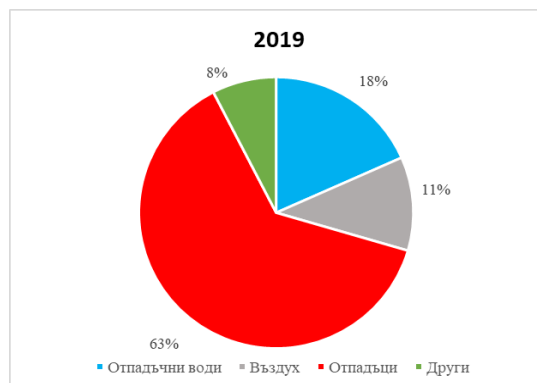
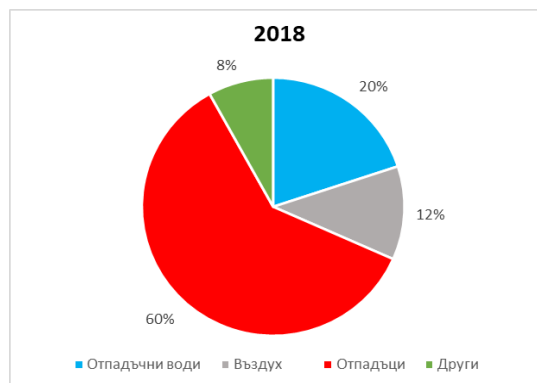
През 2016 г. делът на разходите за опазване на околната среда е 2.4% от БВП.

През периода 2017 - 2019 г. екологичните разходи спадат до 1.9% от БВП, но през 2020 г. се наблюдава тенденция на нарастване - разходите са 2.1% от БВП.

4.3. Структура на разходите за опазване и възстановяване на околната среда по направления

Разходите за периода 2016 - 2020 г. са структурирани по направленията третиране на отпадъци, отвеждане и пречистване на отпадъчни води, пречистване на въздуха и др. и са представени на фиг. 3, където е показано, че делът им през периода 2016 - 2020 г. не се изменя значително и почти се запазва. За този период водещо място заемат разходите (инвестиции и текущи) за третиране на отпадъци, следвани от отвеждането и пречистването на отпадъчни води и пречистването на въздуха. Най-малък е делът на другите направления, като опазване на биоразнообразието, почвите и подземните води и други.

Фиг. 3. Структура на разходите за опазване и възстановяване на околната среда по направления, 2016 - 2020 година

Разходите за третиране на отпадъци като част от общите разходи за опазване и възстановяване на околната среда нарастват през периода 2016 - 2020 г. - от 56.4% (2016 г.) на 62.9% (2019 г.), като през 2020 г. се наблюдава лек спад - 59.4%. Като стойност разходите за третиране на отпадъци през 2020 г. се оценяват на 1 466 млн. лв., което е с 1.0% повече спрямо 2019 година. През периода 2016 - 2020 г. текущите разходи за третиране на отпадъци съставляват средногодишно 69.9% от общите текущи разходи за отпадъци. През 2020 г. инвестициите се оценяват на 178 млн. лв., като преобладаващата част са изразходвани за специализирани съоръжения за транспортиране, обезвреждане, съхранение и преработка на отпадъци.

Разходите за отвеждане и пречистване на отпадъчни води за периода 2016 - 2020 г. са на обща стойност 1 942 млн. лева. С най-голям дял в този период са инвестициите - 36.1% от общите инвестиционни разходи. Общата стойност на извършените разходи за отвеждане и пречистване на отпадъчни води през 2020 г. възлиза на 456 млн. лв., от които 47.5% са инвестиции, насочени предимно към изграждане на специализирани съоръжения. През 2020 г. общата стойност на текущите разходи за отпадъчни води намалява с 12.2% спрямо предходната година, а на инвестициите се увеличава с 40%.

Разходите за намаляване на емисиите на замърсители във въздуха за периода 2016 - 2020 г. са на обща стойност 1 362 млн. лв., като техният дял от екологичните разходи е 12.8%. Разходите за намаляване на емисиите във въздуха през 2020 г. се оценяват на 336 млн. лева. Увеличението се формира основно от извършените инвестиционни разходи, които през 2020 г. са около два пъти по-високи от тези през 2019 година. Същевременно намаляват текущите разходи, като най-малко са изразходвани през 2020 година (34 млн. лева).

Услугите, свързани с околната среда, включват услугите за отвеждане и пречистване на отпадъчни води и отстраняване/обезвреждане на битови отпадъци, включително такса „Битови отпадъци“. Разходите се извършват от домакинствата и от предприятията от всички сектори на икономиката, което е онагледено на фиг. 4.

Фиг. 4. Разходи за опазване и възстановяване на околната среда в домакинствата и промишлеността

Общата стойност на извършените разходи за екологични услуги през 2019 г. е 905 млн. лева. Около 45.5% от разходите за 2019 г. са извършени от домакинствата, а за 2018 г. относителният дял е 53.1%. През 2019 г. се наблюдава най-високият темп на нарастване на разходите за услуги, свързани с околната среда, от икономическите дейности (54.5%). През периода 2016 - 2019 г. екологичните разходи за услуги от икономическите дейности са средно около 49.7%, а тези от домакинствата - средно около 50.3%.

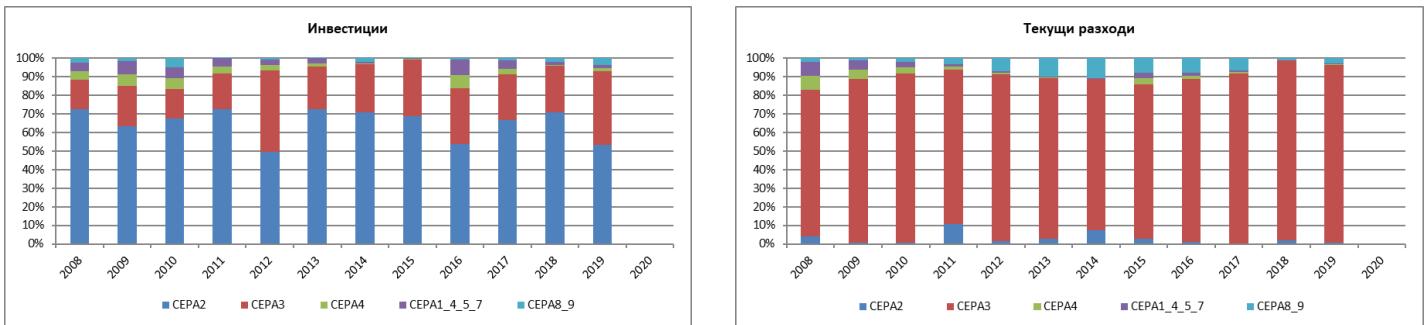
4.4. Разходи по вид на дейността (СЕРА 2000)

4.4.1. Държавно управление и неправителствени организации

Към момента се докладват данни само за държавното управление (NACE 84), тъй като тези, предоставени от неправителствените организации (NACE 94), са незначителни. Държавното управление отчита незападна продукция, заплати и социални осигуровки на заетите с дейности за околната среда, както и брой на заетите лица за същите дейности. Държавното управление не отчита показателя „Данъци минус субсидии“, както и амортизации.

На фиг. 5 са представени инвестициите и текущите разходи в държавното управление за периода 2008 - 2020 г. по вид на икономическата дейност (СЕРА 2000).

Фиг. 5. Инвестиции и текущи разходи от държавното управление

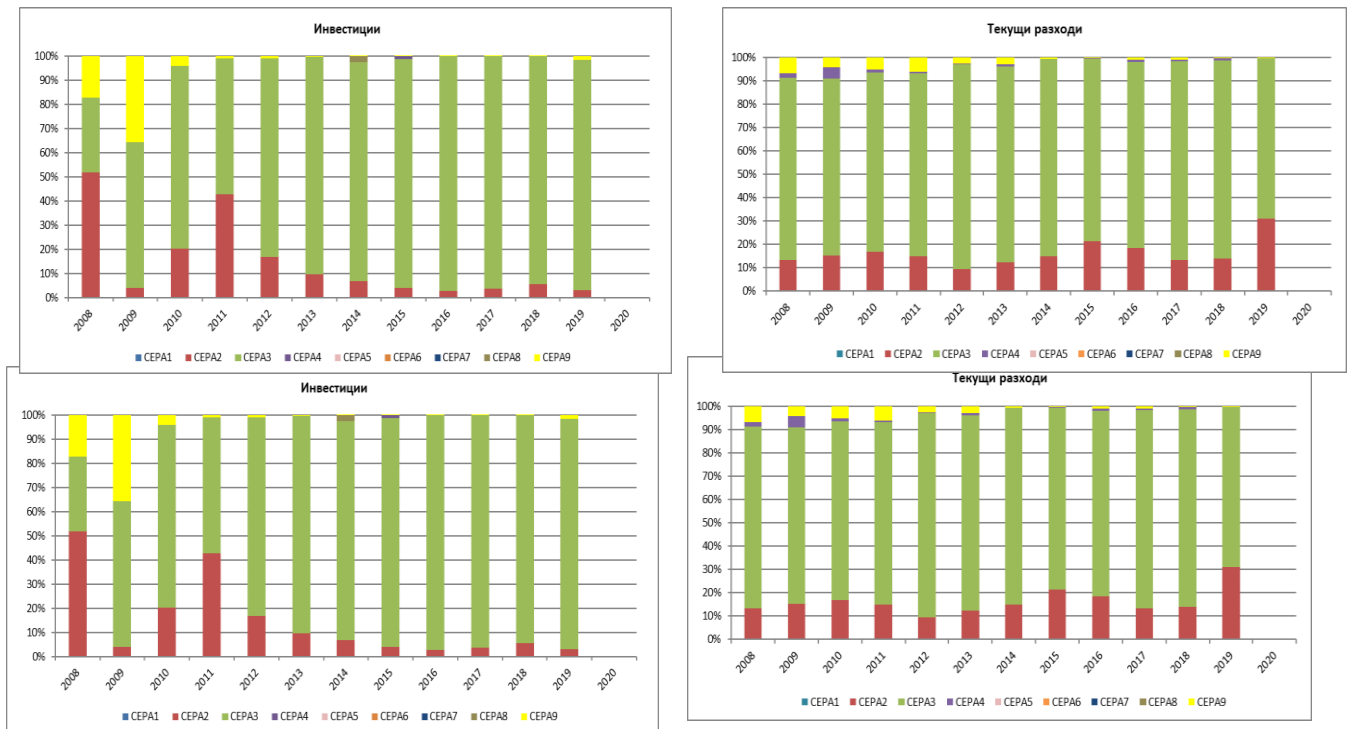

4.4.2. Специализирани производители

Предоставят се данни от специализираните производители (НАСЕ 36, 37, 38.1, 38.2, 39) за екологичните разходи - инвестиции и текущи (които, заедно с амортизацията, формират пазарна продукция на екологичните услуги). Също така се докладва за платените разходи за услуги (такси за битови отпадъци, за отвеждане и пречистване на отпадъчни води и за опазване и почистване на почви, подземни и повърхностни води). Трябва да се спомене, че за такси за опазване и почистване на почви, подземни и повърхностни води все още докладвани данни на национално ниво няма, тъй като те са незначителни. Специализираните производители отчитат показателя „Данъци минус субсидии“, който се изчислява въз основа на оценки чрез коефициент.

На фиг. 6 са представени инвестициите и текущите разходи на специализираните производители на стоки и услуги за околната среда за периода 2006 - 2020 г. по вид на икономическата дейност (СЕРА 2000).

Фиг. 6. Инвестиции и текущи разходи от специализираните производители на стоки и услуги за околната среда

При сравнение на разходите за опазване и възстановяване на околната среда, направени от държавата и специализираните производители (фиг. 1 и 2), се вижда, че и в двата сектора основен дял имат разходите за управление на отпадъчните води и отпадъците. Това се отнася както за направените инвестиции, така и за текущите разходи. Най-малък дял имат научноизследователската и развойна дейност и другите дейности по опазване на околната среда.

Заклучение

С представения материал онагледихме как данните за разходите за опазване и възстановяване на околната среда допринасят за оценяване на финансовия ангажимент на икономиката за опазване на околната среда, включително прилагането на принципа „замърсителят плаща“. Това е от съществено значение, тъй като надеждната информация за състоянието на околната среда и основните тенденции, натиск и двигатели за промени в околната среда са в основата на разработването на ефективна политика и нейното изпълнение.

Независимо от факта, че разходите за опазване и възстановяване на околната среда са сред най-дългогодишните сметки за околната среда, тяхното развитие продължава и днес. Като част от общия процес на промяна на европейското законодателство в областта на статистиката и тук развитието е към увеличаване на степента на подробност на данните, които се произвеждат и докладват, както и включване на нови показатели, отчитащи текущите промени в развитието на обществото и необходими за неговата по-добра информираност. Като държава - членка на Европейския съюз, България активно работи за развитието в тази област и за непрекъснатото подобряване на качеството на статистическите данни.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА:

Въпросник на Евростат EPEA_2021_BG.

Метаданни БВП - Разходи за крайно потребление - национално ниво, НСИ, Национални сметки.

Публикация на Евростат Environmental accounts - establishing the links between the environment and the economy.

Публикация на Евростат Environmental protection expenditure accounts.

Регламент (ЕС) № 691/2011 относно Европейските икономически сметки за околната среда.

Решение № 1600/2002/ЕО за установяване на Шеста програма за действие на Общността за околната среда.

Специален доклад на Европейската сметна палата от 2019 г. - Европейски икономически сметки за околната среда - ползата за създателите на политики може да се подобри, съгласно чл. 287, параграф 4, втора алинея от Договора за функциониране на Европейския съюз.

Специализирана публикация Околна среда, издания на НСИ в периода 2016 - 2019 г.

EPEA Handbook, 2017 edition.